

1. НАУКА – ПРАКТИЦІ

Христина Василівна Барна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
Мукачівського державного університету,
м. Мукачево, Україна

УДК 373.2.015.3:028.1

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО КНИГИ У СУБКУЛЬТУРІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА

В статті дано определение ценностного отношения дошкольника к книге, отражены его структура и характерные особенности, а именно: зависимость от картины мира, синкретичность восприятия внешних и внутренних аспектов книги, зависимость от ценностного отношения к книге в микросоциуме, корреляционная связь с умением читать, эмоционально окрашенное оценивание. Доказано, что ценностное отношение к книге является частью субкультуры ребенка дошкольного возраста.

Ключевые слова: ценностное отношение к книге, признаки ценностного отношения, детская субкультура.

The article defines the valuable relation of preschool to book, reflects its structure and characteristics: the dependence of the picture of the world, syncretism perception of external and internal aspects of the book, the dependence of the valuable relation to book at society, correlation with the ability to read, emotive evaluation. Proved that the value attitude to the book is part of the subculture of the preschool child.

Key words: value attitude to the book value attitude signs, children's subculture.

Проблема виховання ціннісних ставлень є однією з пріоритетних у системі сучасної дошкільної освіти. В освітянських документах підкреслюється значущість цього аспекту та орієнтування навчально-виховного процесу на формування системи цінностей дошкільника.

Дослідження учених переконливо доводять сенситивність старшого дошкільного віку до виховання еколого-валеологічних (Т. Андрущенко, Г. Біленька, В. Маршицька, З. Плохій, М. Роганова, Г. Тарасенко), особистісних (Н. Гавриш, Н. Щуркова), сімейних (І. Поніманська) та громадських цінностей (І. Поніманська, О. Стаєнна). Очевидно, що найбільш дослідженою є проблема виховання у старших дошкільників еколого-валеологічних цінностей (ставлення до довкілля, рідного краю, здоров'я). А от проблема ціннісного ставлення до книги майже не досліджена, не лише стосовно дітей старшого дошкільного віку.

Мета статті полягає у характеристиці ціннісного ставлення дошкільників до книги у контексті дитячої субкультури.

Порівняльний аналіз підходів до визначення поняття «ціннісне ставлення» дозволив виявити, що багато вчених (Г. Болдирева, О. Смакула, С. Рубінштейн,

К. Шевчук, Н. Щуркова) роблять акцент на суб'єкт-об'єктній взаємодії, зв'язку особистості з об'єктом ставлення. Проте ознаки такого зв'язку різні: неперервний, самодетермінований, стійкий і успішний (С. Рубінштейн); стійкий, збірний, важливий (Н. Щуркова); свідомий, вибірковий, побудований на індивідуальному досвіді, психологічний (К. Шевчук). У визначеннях психологів (Г. Болдиревої, М. Борищевського, В. Василенко, Г. Добриніна) ціннісне ставлення пов'язується з потребами, мотивами та інтересами учнів. У дослідженнях С. Бубнової, Н. Ганнусенко, С. Лупінович ціннісне ставлення ототожнюється з ціннісними орієнтаціями. Т. Андрущенко називає ціннісні орієнтації одним з етапів формування ціннісного ставлення, К. Шевчук – ознакою емоційного компонента ціннісного ставлення. О. Кононко, досліджуючи особливості ціннісних ставлень дошкільників, надала таке визначення: «активна спрямованість дитини на будь-що, що базується на визначенні її високої об'єктивної значущості та суб'єктивного особистісного смислу» [4]. У дослідженнях учених «ціннісне ставлення» визнається суб'єктивною категорією, пов'язується зі значущістю об'єкта та оцінною діяльністю.

Ураховуючи проаналізовані джерела візьмемо за основу визначення, що побудовано на суб'єкт-об'єктній взаємодії, оскільки йдеться про ставлення дитини (особистості) до книги (об'єкта, що має ознаки, якості, сенс і значення). Вважаємо, що у визначенні необхідно відобразити інтегральну природу ціннісного ставлення та особистісно значущий смисл.

Отже, під ціннісним ставленням варто розуміти свідомий, стійкий вибірковий зв'язок особистості з предметом чи явищем навколишнього світу, що формується під впливом потреб і соціальних умов та полягає у знаходженні особистісно значущого смислу в цьому об'єкті.

Ціннісне ставлення до книги визначимо як стійкий прояв дитиною інтересів, бажань та потреб, пов'язаних із взаємодією з книгами, а також здатність емоційно відгукуватись на їхній зміст і форму, що ґрунтується на достатньому літературному досвіді в межах вікових можливостей.

У психолого-педагогічних працях визначено три базові компоненти ціннісного ставлення:

- когнітивний (пізнавальний);
- афективний (емоційний);
- предметно-діяльнісний.

Зокрема, їх виділяє Г. Андрєєва, зауважуючи, що у конкретних ставленнях окремі з них можуть актуалізуватись, а тому відігравати домінуючу роль у загальному забарвленні ставлення. Аналогічні складники виокремлює В. Маршицька, досліджуючи ціннісне ставлення до природи, причому провідним є емоційний компонент. Подібний підхід спостерігаємо у дисертації Т. Андрущенко, де учена визначила такі складники ціннісного ставлення до здоров'я: когнітивно-інтелектуальний, емоційно-мотиваційний і поведінково-діяльнісний.

Т. Білінська, характеризуючи поетапний розвиток ціннісного ставлення до здоров'я, називає такі його складники: індивідуальні характеристики особистості; система потреб; засвоєні норми, цінності, еталони; способи поведінки [2]. У цьому дослідженні підхід до визначення компонентів дещо відрізняється, проте можемо простежити й загальні тенденції, а саме наявність знаннєвого (когнітивного) та поведінкового компонентів. Названа дослідницею «система потреб» перетинається з емоційно-мотиваційним компонентом (Т. Андрущенко) або ознаками емоційно-ціннісного компонента (К. Шевчук). Ми погоджуємося з доцільністю визначення таких компонентів, проте вважаємо, що необхідно відокремити мотиваційний складник від емоційного.

Аналіз досліджень надає підстави для визначення таких компонентів ціннісного ставлення до книги:

- когнітивного (знання книжкових жанрів, назв та авторів дитячих творів, композиційної структури твору);
- мотиваційно-потребнісного (потреба в наявності книг, естетичному задоволенні, інтерес до книги);
- емоційно-оцінного (позитивні емоції від спілкування з книгою, адекватне оцінювання значущості, призначення та художньої цінності книги);

- поведінкового (адекватне поводження з книгами, власноручне виготовлення книг).

Охарактеризуємо особливості ціннісного ставлення учнів, узявши за основу вищезазначені компоненти. Ціннісні ставлення дітей дошкільного віку мають певні особливості, оскільки базуються на наслідуванні ставлення дорослих. Також вони нестійкі, динамічні, полярні та обмежені малим життєвим досвідом. О. Кононко зазначає, що зміна ціннісних ставлень є показником внутрішнього розвитку дошкільника. Ці особливості, з одного боку, ускладнюють діагностику ціннісних ставлень, а з іншого – роблять дошкільний вік чутливим до їх виховання.

Можна говорити про чутливість дошкільного дитинства до виховання ціннісного ставлення до книги, як витоку нової інформації, нових знань і вражень, враховуючи те, що допитливість є характерною рисою старшого дошкільника. До того ж старший дошкільний вік є віком, у якому більшість дітей опановують навички читання, відкриваючи для себе розуміння книги зовсім з іншого боку. Уміння читати як новоутворення є предметом гордості дітей та батьків. Це певним чином підвищує соціальний статус дитини, а отже, є вагомим мотивуючим чинником у формуванні ціннісного ставлення до книги.

Дитина старшого дошкільного віку може розрізняти основні книжкові жанри: казки, оповідання, загадки, скоромовки, прислів'я, забавлянки, байки, вірші. Також дитина може розрізняти авторські та народні твори, знати тексти казок та віршів, їхніх авторів. У казці дошкільник може уміти вирізнити початок, основну частину та кінцівку. Цих знань достатньо для формування базису ціннісного ставлення до книги.

Аналіз теоретичних джерел надає можливість визначити *характерні особливості* ціннісного ставлення до книги, а саме: залежність від картини світу, синкретичність сприйняття зовнішніх та внутрішніх аспектів книги, залежність від ціннісного ставлення до книги у мікросоціумі, кореляційний зв'язок з умінням читати, виявлення в поводженні з книгою, емоційно забарвлене оцінювання. Відобразимо структуру ціннісного ставлення старшого дошкільника до книги за допомогою схеми (рис. 1).

За визначенням О. Кононко, дитячий світогляд – це цілісне уявлення дошкільників про природу, предметне довкілля, суспільство, людей, культуру, сукупність знань про світ, що визначають його світорозуміння [5]. Важливим складником світогляду, за О. Кононко, є світосприйняття, що виражається в образах реального життя, ідеалах дитини, а також позначається на її практичній діяльності, виборах, рішеннях, планах і вчинках. Очевидно, що ціннісні ставлення дитини, серед яких і ставлення до книги, є складниками світосприйняття. Підтвердження цієї думки знаходимо в дослідженнях С. Рубінштейна, який визначав дитячу картину світу, як систему ставлень дитини до «фізичного простору», «соціального простору», «морального простору», «особистісного простору». Разом із тим дитячий світогляд є синкретичним, подібним до міфологічного [7]. Він

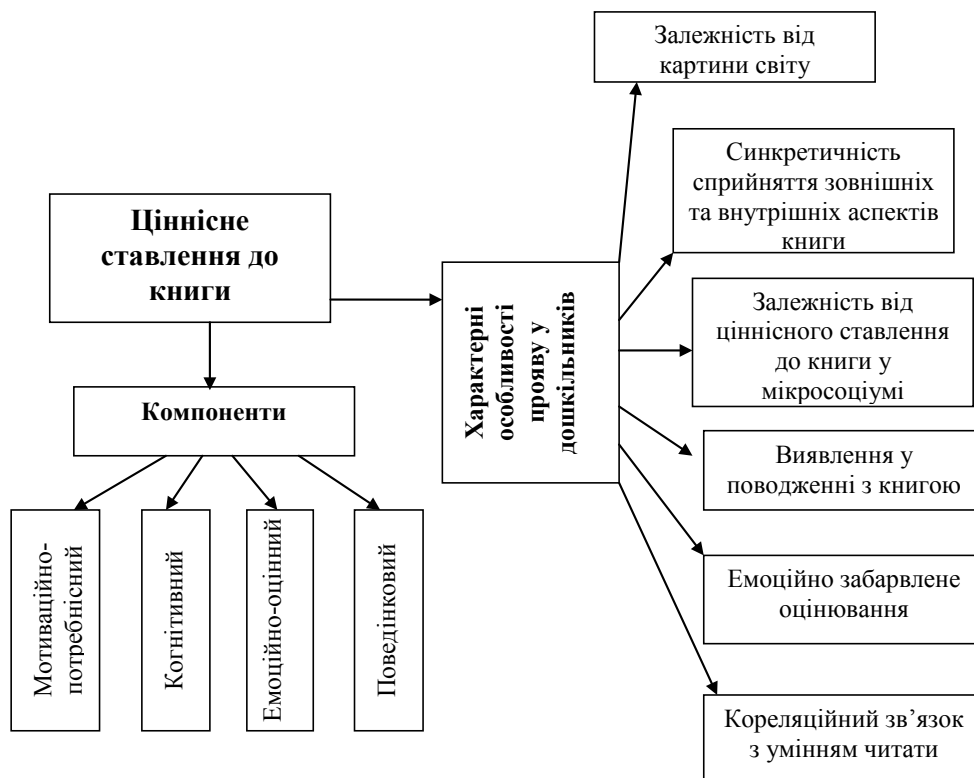

Рис. 1. Структура ціннісного ставлення до книги старшого дошкільника

активно розширюється, змінюється, а разом змінюються його складники (ціннісні ставлення).

Своєрідність дошкільного дитинства вимагає особливого погляду на проблему виховання цінностей та ціннісних ставлень, оскільки категорія цінностей і в об'єктивному, і в суб'єктивному значеннях існує в контексті культури. Дитинство має свою особливу культуру, що потребує окремого дослідження, тобто субкультуру (В. Абраменкова, Л. Варяниця, Н. Гавриш, М. Іконнікова, М. Каган, І. Кон та ін.). Тому ми вважаємо, що ціннісне ставлення дошкільника до книги необхідно розглядати саме в контексті дитячої субкультури. Доцільність такого підходу підтверджено самим поняттям субкультури, яке багато дослідників тлумачать за допомогою категорії цінностей. Так, О. Семашко визначає субкультуру, як «специфічні норми, погляди і цінності, а також соціальні й духовні потреби, ціннісні орієнтації певної групи; продукти творчої діяльності, способи залучення до духовних цінностей і особливості їх засвоєння, стиль, спосіб життя та існування» [8]. В. Кудрявцев убаचाє в дитячій субкультурі «особливу систему існуючих у дитячому середовищі уявлень про світ, цінності тощо, яка частково стихійно склалася всередині панівної культурної традиції цього суспільства й займає в ній відносно автономне місце» [6].

В. Абраменкова зазначає, що «дитяча субкультура – особливий значущий простір цінностей, настанов, способів діяльності та форм спілкування, що здійснюються в тій чи тій конкретно-історичній соціальній ситуації розвитку» [1].

У нашому дослідженні під *дитячою субкультурою* будемо розуміти норми, погляди й цінності, притаманні дитячому співтовариству, а також соціальні й духовні потреби, продукти творчої діяльності, способи залучення до духовних цінностей і особливості їх засвоєння, стиль, спосіб життя та існування.

Феномен дитячої субкультури детально розкрито в дослідженнях Л. Варяниці, Н. Гавриш. Ученими було визначено такі структурні компоненти дитячої субкультури: дитячі фольклор, ігри, правовий кодекс, гумор, інтереси, мода, філософствування, естетичні уявлення, табування та релігійні уявлення [3].

Очевидно, що основою для визначення структурних компонентів дитячої субкультури є цінності світу дитинства й кожної дитини окремо. Якщо розглядати цінності як ядро особистості, то ціннісні ставлення постають комунікаторами особистості із зовнішнім світом, причому головну роль тут відіграють емоції та почуття. Ціннісне ставлення до книги одночасно належить до морального, особистісного, фізичного та соціального простору (за класифікацією С. Рубінштейна), оскільки є об'єктом матеріального світу (фізичний простір). Також воно може слугувати особистісно значущою цінністю (улюблені книжки, літературні герої, цінні подарунки тощо), потужним засобом морального виховання, а також бути засобом соціалізації (через моделі соціальних ситуацій, що трапляються в текстах літературних творів). Базуючись на складниках субкультури ми виокремили й відповідні жанри та види книг, які, на нашу думку, мають бути у просторі дитини.

Говорячи про ціннісне ставлення до книги ми характеризуємо його, з одного боку, як суб'єктивну категорію, тому вважаємо, що необхідно розглядати її крізь призму особистості, а з іншого – література є жанром мистецтва, об'єктивною цінністю. Отже, негативне (або індивідуальне) ставлення окремої особистості до книги як до літературного продукту стає причиною виникнення протиріч між цією людиною та світом цінностей. Це протиріччя виникає, тому що книга постає універсальною цінністю, тобто такою, що містить цінності різних рівнів, прийнятих у суспільстві, є засобом їх виховання. Коли йдеться про універсальні цінності, що є частиною загальної культури, доцільно розглядати ціннісні ставлення в контексті субкультури особистості. Якщо субкультура дітей дошкільного віку не містить ціннісного ставлення до універсальних цінностей, прийнятих у дорослому суспільстві, то вона створює інші цінності, що вступають у протиріччя із загальноприйнятими. Тому виховання ціннісного ставлення до суспільно значущих цінностей є одним із важливих завдань соціалізації та виховання особистості.

Аналіз теоретичних джерел дозволив визначити ціннісне ставлення до книги як стійкий прояв дитиною інтересів, бажань і потреб, пов'язаних із взаємодією з книгами, а також здатність емоційно відгукуватись на їхній зміст і форму, що ґрунтується на достатньому літературному досвіді в межах вікових можливостей.

Таким чином, належність літератури, а також книги до універсальних цінностей, що є частиною загальної культури, зумовила доцільність розгляду ціннісного ставлення до книги як одного з чинників формування субкультури особистості старшого дошкільника, що має такі структурні компоненти (дитячі фольклор, ігри, правовий кодекс, гумор, інтереси, мода, філософствування, естетичні уявлення, табування, релігійні уявлення). Названі структурні компоненти зумовили різноманітність літературних жанрів та видів книг, що мають бути наявні у фізичному просторі дитини із метою виховання ціннісного ставлення до книги.

Отже, перспективою подальших досліджень вважаємо розроблення та діагностику ціннісного ставлення до книги у старших дошкільників із подальшою інтерпретацією результатів.

Використані літературні джерела

1. *Абраменкова В. В.* Социальная психология детства: развитие отношений ребенка в детской субкультуре [Текст] / В. В. Абраменкова. – М.: Моск. психол.-социал. ин-т; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2000. – 416 с.
2. *Белинская Т. В.* Психологические составляющие развития ценностного отношения к здоровью у студентов педагогического вуза [Текст]: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Т. В. Белинская. – Калуга, 2005. – 174 с.
3. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку [Текст]: монографія / А. М. Богущ, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш, С. М. Курінна, І. Печенко; наук. ред. А. М. Богущ; заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 368 с.
4. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні [Текст]: наук.-метод. посібн. / наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
5. *Кононко О. Л.* Я у світі: нова світоглядна позиція [Текст] / О. Л. Кононко // Дошк. виховання. – 2009. – № 1. – С. 5–9.
6. *Кудрявцев В. Т.* Психология развития человека [Текст] / В. Т. Кудрявцев. – Рига: Пед. центр «Эксперимент», 1999. – 150 с.
7. *Рубинштейн С.* Основы общей психологии в 2-х т. [Текст] / С. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – Т. 2. – 328 с.
8. Українська та зарубіжна література [Текст]: навч. посібн. / М. М. Закович, І. А. Зязюн, О. М. Семашко та ін.; ред. М. М. Закович. – К.: Знання, 2000. – 611 с.